

De heerschappij van het geweld

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 9
27 april 1968**

Hoofredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Dr. D. H. Prins: Het wapen der zwakken (pag. 3)

R. de la Rie: Een leeg huis (pag. 4)

**W. Woltz: Interview met Mevrouw mr. dr. M. Rood-
de Boer (pag. 5)**

B. Stroman: Twee uitdagende voorstellingen (pag. 6)

MARTIN Luther King is op 4 april doodgeschoten. De misdaad lag in de lijn der verwachtingen, hoezeer men die ook vreesde. Hij zelf was voorbereid op zijn dood, omdat er al verscheidene aanslagen op hem gepleegd waren. 'Als ik sterf zal het zijn omdat ik mensen vrij gemaakt heb.' Vrij gemaakt van de berusting in het lot van burgers-tweede-klas, vrij gemaakt van de angst om voor verheffing te strijden. Hij was waarlijk geen man, die lijdzaamheid predikte. In 1963 zei hij: 'De nalatigheid van generaties en de misstanden die er door zijn ontstaan - misstanden, die in de levenswijze van Amerika zijn verankerd - moeten met wortel en tak worden uitgeroeid, en op korte termijn. Eens moet er een begin worden gemaakt. Je kunt de harten van een onderdrukte groep niet winnen met de belofte, een wet te steunen of door drie negers toe te laten tot een universiteit. Je moet de massa in beweging brengen, je moet haar emoties raken. Dat hebben we bereikt. Dat is het begin, de rest volgt.'

EN in een preek over bomaanslagen op negers: 'Dat alles kunnen we niet langer lijdelijk aanzien. We willen vrijheid en wij willen die nu. Stuur men politie-honden op ons af? We willen vrijheid. Richt men de brandspuit op ons? We willen vrijheid. Houdt men overvalwagens gereed? We willen vrijheid. Ranselt de politie ons af? We willen vrijheid. Bomaanslagen op onze kinderen? Vrijheid, vrijheid, vrijheid!' Het 'We shall overcome' was een hartstochtelijke kreet geworden. Dat King tegen aanwending van geweld was moest niet alleen uit zijn beginselen, maar ook uit de machtsverhoudingen worden verklaard. De autoriteiten waren echter zo verheugd, dat hij geweld afwees, dat zij vergaten hoe revolutionair deze man kon optreden in de klassenstrijd van onterfde negers, die naar ontvoogding, naar emancipatie dorstten, en naar hun deel aan de welvaart der blanke Amerikanen. Maar men vergete niet dat zijn oproep tot lijdelijk verzet vóór alles een aansporing was tot verzet.

MARTIN Luther King was volgens zijn eigen verklaringen tot de gedachte der 'bur-

gerlijke ongehoorzaamheid' gekomen door het lezen van enige geschriften van Henry David Thoreau, die men een individualistische anarchist zou kunnen noemen, een Amerikaanse voorloper van Tolstoi en van Gandhi. In ons land is de naam van Thoreau bekend geworden door Frederik van Eeden, die voor zijn socialistische kolonie de naam Walden ontleende aan de titel van het boek van Thoreau, waarin deze zijn afkeer van de kapitalistische civilisatie beschrijft en zijn liefde voor het leven met broeders in de vrije natuur. Ook de dichter Walt Whitman werd geïnspireerd door deze idealen. In zijn eigen biografie heeft King geschreven: 'In 1944, toen ik mijn studies begon aan de universiteit van Atlanta, leerde ik de verhandeling kennen van Thoreau: 'De burgerlijke ongehoorzaamheid'. Gefascineerd door de gedachte van de niet-medewerking aan het georganiseerde kwaad werd ik zo diep bewogen dat ik het werk herhaaldelijk begon te herlezen. Het was mijn eerste contact met het thema van de geweldloosheid.'

NOGMAALS: hij organiseerde het verzet. Niet alleen tegen de rassendiscriminatie, maar tegen de verproletarisering van bepaalde groepen der mensheid, en tegen de oorlog in Vietnam, waarin hij een noodlottige onderneming zag, de Amerikanen onwaardig. Hij wees er 4 april 1967 op dat de negers elf procent van de bevolking der V.S. uitmaakten, maar een vijfde van de troepen in Vietnam. Hij zeide dat verreweg de meeste doden en gewonden onder de burgerbevolking in Vietnam slachtoffers waren van Amerikaanse bommen, kogels en napalm. Hij eiste het stopzetten van de bombardementen, een staken van het vuren, ontruiming door de Amerikanen van Thailand en Laos, deelneming van de Vietcong aan onderhandelingen en de vaststelling van een datum, waarop alle vreemde troepen geheel Vietnam verlaten zouden moeten hebben. En hij voegde er aan toe: 'Wij hebben de laatste tien jaar een nieuw systeem van onderdrukking zien ont-

(vervolg op pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

Willem

AAN het Vrije Volk ontlene wij, dat de Televisie-ster Willem Duys in Zuid-Afrika is geweest en daar zijn mening over heeft. In een gesprek met een journalist van het genoemde blad zei hij: 'Ik heb er vier broers wonen, ik ben er nu drie keer geweest. Lekker in de zon gelegen, geen vuiltje aan de lucht daar. Die mensen zijn allemaal gelukkig, ook de negers.' Je moet er wel geweest zijn, om over de toestanden te oordelen, zo zegt men. Maar in dit geval haalde het weinig uit. Nog maar pas is het feit herdacht dat acht jaar geleden een bloedbad werd aangericht in Sharpsville en de hoofdredacteur van Trouw, Dr. Bruins Slot, noemde het Zuidafrikaanse systeem 'structureel onzedelijk'. De neger George Peake, die drie jaar gevangen heeft gezeten op het Robbeneiland, zei: 'Geweld staat de niet-blanke gevangene op Robbeneiland dagelijks te wachten. De niet-blanke politieke gevangene krijgt dagelijks een dubbel portie geweld toebedeeld.' Maar daar heeft een blanke niets van te weten: die zoekt de zon op...

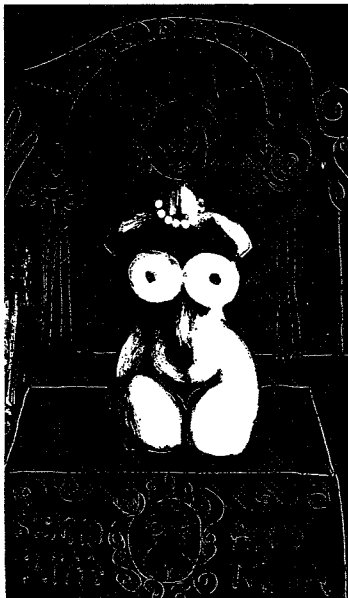
Afscheid

IN de Verenigde Staten zijn van begin 1966 tot eind 1967 in de katholieke kerk 711 priesters uit het ambt getreden. De motieven zijn niet openbaar gemaakt. De wens te huwen en een gezin te stichten was geen algemene beweegreden: van de 711 zijn er 322 gehuwd, van 265 wist men dat zij vrijgezel waren gebleven, van 124 was de status niet bekend. Het aantal geestelijken, dat de positieve houding der katholieke kerk inzake de Vietnamese oorlog afkeurt is groot. Bovendien heeft de 'God-is-dood-beweging' ook onder de theologen van de katholieke kerk het ongelooft doen toenemen. Percentsgewijze is het aantal uitgetreden niet groot: ruim één procent van de 60.000 priesters.

Naakt

DE Volkskrant heeft in een Belgische krant over televisie-programma's het volgende gelezen: 'Kwart-eefje heeft onlangs, als slotbeeld van een reportage over de nieuwe mode, een blote jongedame laten zien. Het is nu al een tijdje geleden en wij zouden aan deze volstrekt onbelangrijke gebeurtenis achteloos voorbij gaan, indien thans na een paar weken, niet was gebleken dat het blote beeld bij het Vlaamse kijkerspubliek geen enkele reactie heeft uitgelokt. Zulks in tegenstelling met Nederland, waar een blote bloem – die eveneens omstreeks kwart voor acht 's avonds op het scherm verscheen – de burens op de rand van een burgeroorlog heeft ge-

bracht. Het is wel niet helemaal juist, beide beelden met elkaar te vergelijken – Kwart-eefje was alleen nog wat bloter – maar toch (...). Ons land heeft het allemaal moreel overleefd en voor zover ons bekend is in de afgelopen weken hoogstens een regering gevallen.'

Tivadar Bertalan: moderne godin.

Huidhaar

EN in de Groene vonden wij deze beschouwing over een bericht in de Engelse pers: 'De Britse filmcensuur heeft 15 seconden weggesneden uit de Zweedse film Knuffels en Kusjes, die thans in Londen draait, en, wat nog krasser is, zij heeft ook uitgelegd waarom. In de scène waartegen de censoren bezwaar maakten, kleedt de actrice Agneta Ekmanner zich uit, en daarbij komt haar schaamhaar te zien. De secretaris van de keuringscommissie zei, dat hem dit persoonlijk niet kwetste, ja-ja, maar hoe zou de rechtbank erover oordelen? Er is wel eens meer, in bliksem-tempo, schaamhaar te zien geweest, maar in dit geval zou het wel 15 seconden duren. Als we zoiets gedogen, aldus de secretaris, dan zeggen de cineasten misschien wel: schaamhaar is 'in', en waar blijft je dan? Wij ontlene dit aan de nogal deftig-conservatieve Daily Telegraph.

Psychiaters

IN hetzelfde blad lezen wij dat de senaat van de staat New York 57 leden telt, van wie er 43 juristen zijn. Deze senaat heeft nu een wet aangenomen, waardoor psychiaters voortaan worden geweerd uit elke jury bij de rechtbanken. Met name die juristen vonden dat psychiaters slechte jury-leden zijn.

'Ze analyseren de rechter, de andere juryleden, de suppoosten en zelfs de familie van de suppoosten', zo drukte een hunner zich uit. En een ander zei: 'Ze zoeken altijd maar naar de uiteindelijke verre oorzaak; als de butler betrapt werd met de revolver in z'n hand, dan zegt hun dat niks; ze willen de wapenfabrikant veroordelen.'

Verdiensten

UIT de Volkskrant vernemen wij nog al veel over de materiële omstandigheden van congregaties, kloosters, kerkelijke organisaties enz. Er zijn in ons land ruim 1800 parochies. Doordat het aantal kerkgangers afneemt – vooral in de centra der grote steden – en het onderhoud van kerken en gebouwen steeds duurder wordt, zijn er tegenwoordig wel financiële problemen. Als voorbeeld wordt gegeven een parochie in een nieuwe stadswijk, met tweeduizend kerkgangers in het weekeinde. Ontvangsten 1200 gulden (60 cent per persoon) en daarvan moeten leven: de pastoor, twee kapelaans, de huishoudster, de koster en de organist-dirigent, terwijl een deel van het bedrag voor de kerkdienst is bestemd. In Groningen krijgt een pastoor voor zijn huishouden f 7650 en privé f 3500 per jaar, terwijl die bedragen in Breda hoger zijn: respectievelijk f 8582 en f 4640. De gemiddelde arbeidstijd zou 62 uur zijn. Opgemerkt moet worden dat behalve de ontvangsten voor diensten in het weekeinde er nog geld wordt verkregen voor plechtigheden (doop, huwelijk, begrafenis bijv.) en dat er speciale kerkfondsen en inkomsten uit vermogen zijn. Er wordt wel geklaagd, maar hachelijk is de situatie toch geenszins.

Extremisme

IN de N.R.C. van 21 maart werd een televisie-uitzending besproken, die gewijd was aan het rechtse extremisme. Het blad spreekt van 'onsmakelijke, incoherente, dwaze maar ook gevaarlijke en aanstekelijke opmerkingen.' De leider van de 'germaanse' Northern League was een meneer Kruls. Hij achtte de executies van negers in Rhodesia zeer zeker verantwoord en juist. Als de Nederlanders dat met Sukarno hadden gedaan, zouden ze nooit moeilijkheden hebben gehad. De NRC schrijft verder: 'Deze meneer, wiens denkwereld waarschijnlijk gevoed is met brokstukken uit de nazistische filosofie van de oorlogsmisdadiger Alfred Rosenberg vertelde dat hij vroeger, vóór de oorlog, lid van de N.S.B. was geweest, in Indië, maar dat stond buiten de zaak.' Niet 'buiten de zaak' staat het feit dat rassen zich weer steeds meer met de politiek gaan bemoeien!

Blafbaan

AMSTERDAM kent een buitenwijk die Buitenveldert is genaamd, en daar staat het trotse gebouw van de medische faculteit van de calvinistische Vrije Universiteit. Op de zesde verdieping van dit bouwwerk is een kennel in gebruik genomen met veertig honden, die 'proefdieren' zijn. Zij blaffen ijverig en hebben de omwonende mensen ertoe gebracht te protesteren. De universiteit acht zulke protesten overdreven, want het geblaf zou uiterst bescheiden zijn. Een vermaard psycholoog koos overigens de zijde der dieren: hij noemt zich eerder animalist dan humanist, want hij vindt de dieren zedelijker dan de mensen...

Gebed van ouwe Joe

Als ik in Uw glorie kom, Heer Jezus, geeft 't niet of U me een kruik geeft of een gouden stoel, of U me een broek geeft of een lang gewaad, Heer God, als U mijn ziel maar redden wilt.

Maar Heer Jehova, voor 't geval – ja, voor 't geval dat ze ook dár... Heer God Almachtig – om sekuur te zijn geef mij dan zacht sluik haar en 'n mager wit gezicht.

Ik ben best tevreden met mijn zwarte snuit, heel best tevreden met mijn krullekop. Maar als ik naar de hemel ga, Heer Jezus, om heel sekuur te zijn, geef mij dan zacht sluik haar en 'n mager wit gezicht.

Twee keer de hel is wel 'n beetje veel, dat zou je zelfs geen hond aan kunnen doen – dus als ik in Uw glorie kom, Heer Jezus, enkel om sekuur te zijn, geef mij dan zacht sluik haar en 'n mager wit gezicht.

ZACK GILBERT
(Vertaling van Rosey E. Pool)

Het wapen der zwakken

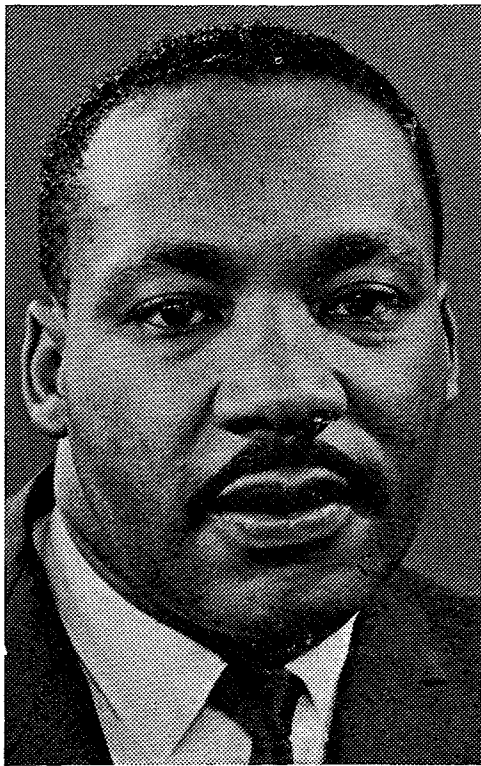
HET is lang geleden, dat in enige artikelen met verschillende voorbeelden werd getoond, wat strijd zonder haat, wat verzet zonder wapengeweld, vermog. Deze dagen is voor de zoveelste keer gebleken, dat een gewelddaad geen probleem oplost, integendeel, dat zij erger geweld oproept. De dood van Martin Luther King deed een golf van vernieling over Amerika gaan met het onvermijdelijke gevolg, dat vele onschuldigen moesten boeten voor de misdaden van anderen. Uit de stroom van berichten deed er een mij naar de pen grijpen. Onmiddellijk na de helaas gelukte aanslag heeft de naaste medewerker van de vermoorde, Abernathy, zijn geestverwanten bijeengeroepen om hen aan te sporen de strijd om rechtsgelijkheid voort te zetten op dezelfde wijze als King die had gevoerd. Daarbij legde hij de volle nadruk op de noodzaak door te gaan met het scholingswerk, d.w.z. met het trainen van vrijwilligers in het doeltreffend aanwenden van de methoden van geweldloos verzet. Dit is geen eenvoudige zaak. Immers het gaat hier om een vorm van zelftucht, die ingaat tegen de in ons mensen levende en dikwijls zo werkzame agressiedrift. Urgent is het wel, en dat niet alleen in de landen, waar de rassendiscriminatie tot onverdragelijke toestanden geleid heeft.

IN dit verband herinner ik aan wat in het laatste nummer van Mens en Wereld 1961 geschreven is over het boek van de Engelse militair en politicus Stephen Hall 'Defence in the nuclear age' (Verdediging in het atoomtijdperk). De auteur wijst op de noodzaak van stelselmatige voorbereiding van de bevolking op lijdelijk verzet tijdens een eventuele bezetting van het eigen land door een vreemde mogendheid. Hij stelt voorop, dat iedere Engelsman ervan doordrongen moet zijn wat er bij een nederlaag verloren gaat: het recht op vrije meningsvorming en meningsuiting, onpartijdige rechtspraak, medezeggenschap in bestuurszaken enz. en verdiept zich in bijzonderheden in de mogelijkheden van verzet en al wat er voor een dergelijke op een nationaal doel gerichte training nodig is.

De mogelijkheden van een dergelijke geestelijke scholing trekken in groeiende mate de aandacht, vooral onder hen, die zich niet kunnen neerleggen bij het gevoel van persoonlijke machteloosheid tegenover de gebeurtenissen, die oorlogen doen voortduren en nieuwe conflicten verwekken. Het is niet algemeen bekend, dat de laatste jaren ook in ons land pogingen verwant aan die van King en zijn opvolger gedaan worden. De pers is niet scheutig met berichten daarover. Sinds 1966 bestaat hier een 'Stichting ter bevordering van studie, vorming en training in geweldloze weerbaarheid'. Een vormingscentrum is in het leven geroepen, dat zich tot taak stelt:

1. vrijwilligers de gelegenheid te bieden zich zodanig te vormen tot geestelijk weerbare personen, dat zij bij het tegengaan van onrecht in hun denken en hun handelen aan het beginsel der geweldloosheid trouw blijven;
2. vrijwilligers te trainen in die methoden en middelen van handelen, welke overeenstemmen met het onder 1. genoemde beginsel;
3. het stimuleren van en het behulpzaam zijn bij het bestuderen van geweldloze weerbaarheid.

WIE zich op de hoogte wil stellen van wat hier gaande is doet goed zich de fraai uitgevoerde brochure (verzorgd door Drukkerij Storm, onder ons geen onbekende) 'Geweldloos actief' aan te schaffen, prijs f 2,95. Hij krijgt dan uitsluitend over de bedoelingen en de activiteiten van de Stichting, uitvoerige inlichtingen van or-

Martin Luther King.

ganisatorische aard, een (niet volledige) opsomming van acties tegen oorlogsvoorbereidingen, tegen ondemocratisch bestuur, tegen bedreigingen van de vrijheid, tegen onderdrukking van minderheden, tegen uitbuiting en ander economisch onrecht enz. benevens een uitgebreide literatuuropgave. In een eenvoudig gestencild periodiekje 'Centrumnieuws', vindt men de programma's van de vormingscursussen, die in kleine kring reeds in 1963 begonnen zijn, cursussen voor beginnelingen en voor gevorderden. Ik meen er goed aan te doen in ons orgaan meer bekendheid aan een streven te geven, dat m.i. onze belangstelling, in welke vorm ook, verdient. Geestelijke scholing in geweldloos verzet, een dwaze onderneming? Men schorte zijn oordeel op, eerst na kennis genomen te hebben van wat deze mensen willen en doen is een billijke waardering mogelijk. Mij speelden bij het overdenken van een en ander de woorden van Shaw uit Saint Joan door het hoofd. 'Madness? We want a few people nowadays, see where the sane ones have landed us' (Dwaasheid? Wij hebben tegenwoordig wel een paar dwazen nodig, kijk waar de verstandigen ons aan land gezet hebben). Wij zijn in meer dan een opzicht nu verder van huis dan toen deze sarcastische opmerking werd neergeschreven.

D. H. PRINS

Adres voor inlichtingen: het Secretariaat van de Stichting Potgieterweg 16, Heiloo.

Onder humanisme verstaan we een systeem van reflexies over de mens die de mens beschouwen als het hoogste goed en die ernaar streven, in de praktijk de beste voorwaarden voor het menselijk geluk te garanderen.

ADAM SCHAFT (Pools filosoof)

Op mijn verjaardag, verleden maand, kreeg ik van mijn man, behalve een mooie handtas, — die ik zelf mee ben gaan uitzoeken, omdat ik van mening ben, dat je zulke dingen niet aan een man moet overlaten — ook nog een ander cadeau: een boek — hoe kan het anders — en wel een heel merkwaardig boek: 'De woelige wereld van Pistolen Paul.'

Pistolen Paul, die in werkelijkheid Paul Wilking heet, is een man van 43 jaar, die hier in Amsterdam 'achter het Concertgebouw' woont, een van oudsher gegoede, wat stijve buurt. Hij handelt in bijna alles, wat maar te verhandelen is, smokkelt bij 't leven en wordt beschouwd als de ongekroonde koning van de Amsterdamse onderwereld. Dit feit, gevoegd bij de, laten we zeggen, zeer bloemrijke en beeldende taal, die hij bezigt, doet vermoeden, dat hij in de buurt waar hij woont, wel min of meer uit de toon zal vallen, maar daar wordt in het boek met geen woord over gerept. Of hij inderdaad de koning van de onderwereld is, is me uit zijn tien monologen over van alles en nog wat, niet duidelijk geworden. Zijn vriend, Willy Alberti, noemt hem 'een hopman van de padvinderij' en ik krijg ook sterk de indruk, dat het met dat koningschap 'ergens' zo'n vreselijke vaart niet lopen zal. Niet dat hij een doetje is, helemaal niet, maar een onderwereld-koning had ik me nu eenmaal anders voorgesteld. Harder, meedogenlozer, kortom slechter, maar slecht is Pistolen Paul beslist niet.

Zijn bijnaam, dat moet ik er wel even ter verduidelijking bij zeggen, heeft hij te danken aan zijn handel in alle mogelijke soorten vuurwapens, niet aan het veelvuldig gebruik ervan.

Het boek is vol onmiskenbare Amsterdamse gein, waar ik ontzettend van genoten heb en Wilking heeft een bepaalde, heel realistische kijk op de wereld en de mensen om hem heen, die mij in veel gevallen bijzonder weldadig aandeed. Ik was van plan om u er iets van te vertellen, maar net toen ik daar zo'n beetje over liep te piekeren, kwam het bericht van de moord op Ds. King en al kan ik aan alles, wat over deze moord al gezegd en geschreven is, geen verrassende visie meer toevoegen, het leek me onder deze omstandigheden toch niet helemaal gepast om er een al te uitbundig stukje van te maken.

Toch moest ik bij het horen van dat bericht meteen aan Pistolen Paul denken. Niet langs de weg van onderwereld en doodschieten, maar omdat Wilking in een van zijn monologen ook een paar bladzijden aan Amerikanen heeft gewijd. Hij heeft een gloeiende hekel aan ze, aan hun mentaliteit, aan hun zogenaamde vroomheid, aan hun hele manier van doen, aan alles.

Natuurlijk is het niet de beste soort, waar hij mee in aanraking komt en je kunt 'de Amerikaan' niet afmeten naar wat eventjes Europa komt 'doen', maar tenslotte is het ook niet de beste soort, die destijds Kennedy vermoordde en nu weer Ds. King. In ieder geval loopt alles daar maar met vuurwapens rond en maakt daar gebruik van, als het te pas komt. Wilking zal niet opgekeken hebben van deze moord en — laten we eerlijk zijn — wij ook niet. Ds. King wist toch ook al jaren, dat hij geen natuurlijke dood zou sterven. 'k Vind het allemaal heel luguber en veel weersprekender dan het meest 'woelige' uit de onderwereld van Pistolen Paul.

Een leeg huis...

en een flat in aanbouw

OBJECTIEF kan dunkt mij niemand van boven de dertig staan tegenover de stof die de voor-naamste creatieve bron is van de schrijfster Marga Minco. De oorlogsgeneratie en haar onmiddellijke nakomelingen zijn zozeer betrokken geweest bij de gruwelen van vervolging en concentratiekampen en bij de langdurige naweën daarvan na de oorlog, dat zij dit overbelaste verleden wel nimmer van zich af kunnen schudden. Zij zijn de ouderen en de niet meer zo heel jongen, wie door de jongste generatie verweten wordt, dat zij maar niet kunnen ophouden te praten over 'hun' oorlog, die oorlog die de jongeren van nu niets zegt, waar zij niets mee te maken willen hebben, die voor hen geschiedenis is en aanzienlijk minder belangrijk dan de veel actueler gruwelen in Vietnam, in Griekenland... Nee, ik zal geen poging doen tot vergelijking, ik zal zelfs niet zeggen, dat ook het Griekse regime van vandaag een fascistisch regime is en dat dus de voorbeelden uit de tweede wereldoorlog ook voor de jeugd van nu nog geldingskracht hebben. Dat is natuurlijk wel waar, maar het zal hen niet aanspreken. Zij zullen nooit kunnen begrijpen waarom een oorlog die men aan den lijve heeft ondervonden, een onvergelijkelijk dieper indruk op de mens maakt dan een die elders wordt uitgevochten. Want al tracht ik mij vrijwel dagelijks te verplaatsen in de omstandigheden van dat geteisterde Vietnamese volk, dat door een overweldigend krachtiger en machtiger tegenstander vrijwel met genocide wordt bedreigd, het blijft theorie, het blijft een gruwelijk stuk eigentijdse geschiedenis, maar niet meer dan een boek, dat ik kan sluiten als ik ergens anders meer behoefte aan heb. Het boek van de tweede wereldoorlog kan ik niet meer sluiten, nooit meer: ik kan er niet onderuit, het spook is niet te verdrijven, en misschien moet ik er de jeugd wel om benijden, dat zij kan leven zonder die belasting. Want in die oorlog, 'onze' oorlog, werden mensen vernietigd om geen andere reden dan dat zij behoorden tot een bepaald soort, de joden, de zigeuners. Dat is iets wat je eigenlijk nooit zult kunnen begrijpen, omdat er geen enkele verklaring is, die duidelijk kan maken hoe het mogelijk was, hoe het kón, hoe mensen andere mensen dat konden aandoen.

EN je blijft met die vraag zitten, en je ziet de joden weer voor je: getekenden met hun ster, later op vrachtwagens in de straat, in het kamp in Westerbork. En je weet wel, dat ook elders in de wereld vreselijke dingen gebeurd zijn en nóg gebeuren, maar deze mensen kende je, ze leefden in dezelfde straat, in dezelfde stad, het waren aardige mensen, ze hadden nooit een vlieg kwaad gedaan. En dat maakt verschil. Precies dát verschil, dat er de oorzaak van is, dat ik telkens weer razend word, als mensen, anno 1967, na zes miljoen doden, zich nog antisemitisch durven uit te laten, terwijl ik mijn schouders ophaal en denk: 'Die is niet wijzer' als dezelfde man het over de negers heeft. Dat is onredelijk, want in beide gevallen getuigt de man van een fascistische mentaliteit, maar toch, het is nu eenmaal zo; het is het merkteken dat 'onze' oorlog ons heeft ingebrand. Daarom is het zo moeilijk een recensie te schrijven over het werk van Marga Minco, te praten over haar stijl, haar compositie, haar karaktertekening, want veel machtiger dan dat alles rijst steeds die achtergrond op van de jodenvervolgung, zonder welke zij niet de schrijfster was geworden die ze nu is. Toch moeten we het proberen, juist uit respect voor het feit dat niemand als zij erin geslaagd is die nauwe-

lijks te verwoorden werkelijkheid tot roman-gegeven te maken. Want waar ligt banaliteit, grofheid, vertekening meer voor de hand dan bij zo'n gegeven?

WAAR is het moeilijker dan in die smeltkroes van geweld fijne menselijke gevoelens te registreren? Zij is erin geslaagd, Marga Minco, en ze is alleen daarom al een schrijfster van wie ik houd. Zij is nu juist niet iemand van wie de jeugd zegt, dat ze voortdurend over 'haar' oorlog door-heremiceert, want haar boekje *Het bittere kruid* is in honderdduizend exemplaren gedrukt en door honderdduizenden gelezen, juist door de jeugd. Dat komt, dacht ik, doordat zij niet schreeuwt, niet haar haat uitgilt tegen het barbarendom, maar verstild overdenkt en fluisterend vertelt hoe gewoon het allemaal eigenlijk gegaan is, hoe zonder iets van heroiek, zonder pathos, als iets dat nu eenmaal zo was. Er zijn weinig aangrijpende boeken over ditzelfde onderwerp geschreven dan juist *Het bittere kruid*. En het aangrijpende ligt nu juist in zijn eenvoud, in zijn uiterste woordeconomie: er staat geen letter te veel in het boek, maar boekwerken te weinig. De gruwelijke werkelijkheid wordt slechts aangeduid, af en toe in een flits aan de lezer voorbijgevoerd, maar hij ijt er niet van, hij ziet het zoals wij het 'toen' ook zagen: misschien valt het wel mee, misschien is het wel overdreven. Het enige verschil is, dat de lezer van nu wéét wat er gebeurd is, dat hij daardoor de kinderlijke vertelling in een klemmende angst tot zich laat door-dringen.

'Ik ben geen specifiek joodse schrijfster,' heeft Marga Minco onlangs in een televisie-interview gezegd, 'ik schrijf over mensen die toevallig joden waren.' Zij schrijft ook wel over mensen die geen joden zijn — daarvan getuigen verschillende verhalen in *De andere kant* —, maar het zijn allemaal een soort 'displaced persons', allemaal mensen die lijden aan een vervreemding van de werkelijkheid en van zichzelf. 'Ik schrijf over algemeen menselijke problemen van eenzaamheid en dergelijke,' zei Marga Minco voor de t.v., maar in hetzelfde vraaggesprek ontkwam ze er niet aan vast te stellen: 'Alles wat ziek is in onze samenleving, is terug te voeren op de concentratiekampen.'

HET zijn inderdaad geen typisch joodse verhalen, die Marga Minco schrijft, ze zouden even goed door een niet-jood geschreven kunnen zijn. Maar ze zouden er nooit gekomen zijn zonder de concentratiekampen, zonder het merkteken dat de nazi's (zij alleen?) de joden hebben opgelegd, ook wanneer zij zo gelukkig waren de dans te ontspringen. Maar gelukkig? Een van de twee joodse meisjes waarom haar laatste roman, *Een leeg huis**, draait, pleegt zelfmoord, en de ander zegt: 'Wat had ik gedaan, wat zou ik nog doen dat van enige betekenis was en waaruit de zin bleek dat wij er nog waren en de anderen niet meer?' En dat is precies het probleem waarom het in *Een leeg huis* gaat: de onderscheiding jood te zijn legt de hoofdfiguren de ondraaglijke opdracht op, hun leven een zin te geven die van een andere orde is dan die van 'gewone' mensen, en omdat zij per slot van rekening niet anders zijn dan gewone mensen, kan dat niet anders dan mislukken. Dat legt hun de doem op van eenzaamheid, van onbegrepen-zijn, van gebrek aan contact met hun medemensen, om het even of zich dat uit in een moedwillige afzondering als die van Yona of in een mislukt huwelijk als dat van Selma. 'Erdoor gekomen' te zijn legt een loodzware last op de schouders van de twee

hoofdfiguren, want of het een beschikking is of niet meer dan puur toeval, zij moeten anders dan de anderen leven, zij kunnen ook niet de vreugde begrijpen waarmee 'de anderen' de bevrijding vieren in een stad, Amsterdam, die eruit ziet als een aangevreten gebit. Een leeg huis kan zich bevinden achter iedere deur, want de huizen van de ontvoerde joden zijn gesloopt in de hongerwinter, door mensen die van kou dreigden om te komen. Selma kijkt door de brievenbus van het huis naast het hare en kijkt in de chaos, de ruïne, de zinloze ruimte. En zo lijkt het leven zinloos, omdat zij haar schuldgevoel niet kwijt kan; ze voelt zich schuldig 'omdat we er nog zijn', 'omdat we niets gedaan hebben om de anderen tegen te houden', 'omdat we alles maar met ons hebben laten doen'. En onbewust brengt ze dat schuldgevoel ook op anderen over, op haar man Mark, die er machteloos tegenover staat. Daardoor maakt ze haar huwelijk, dat op niet meer dan een toevallige ontmoeting tijdens de onderduiktijd berust, kapot. Ze ontvlucht de werkelijkheid door een verblijf in Zuid-Frankrijk, stort zich in oppervlakkige avontuurtjes, maar de werkelijkheid blijft, en is onontkoombaar. Tenslotte blijft er niets anders over dan een leven in een fraai afgepast flatje, schijnbaar zonder zin en inhoud 'door wat er gebeurd is'.

HET is geen opgewekt boek, *Een leeg huis*, maar de werkelijkheid is ook niet erg opwekkend voor wie de krant leest. En tenslotte lijkt er ook in dit boek een sprank hoop door te dringen, hoop die mensen elkaar kunnen geven. Zo is het voor Selma Mark die haar doet voortleven, want de laatste regels van het boek luiden: 'Maar ik werd omgedraaid door Mark. Met zijn arm om mijn schouders trok hij me mee, een zijstraat in, die donker was en waar op dat ogenblik de lantarens aangingen.' Tenslotte is het dan toch de medemens die haar helpt in de bitterste ellende, terwijl ik meen dat de lantarens die gaan branden in het verhaal niet functioneel zouden zijn, als we ze niet symbolisch moesten opvatten.

Anders dan het vroegere werk van Marga Minco is *Een leeg huis* een gave roman. Het voorgaande bestond uit verhalen, maar ze is er nu in geslaagd aan haar gegevens een structuur ten grondslag te leggen met een goed volgehouden spanningsboog. Wat opvalt is ook de filmsche verhaaltrant met plotselinge overgangen van nu naar vroeger en omgekeerd. Zo lang de lezer de personages nog niet kent, in het begin dus, werkt dat hier en daar verwarrend, maar het wordt een steeds duidelijker onderstreping van het feit dat de hoofdfiguur, Selma, steeds weer in het verleden leeft. Het is in vele opzichten een knap boek geworden over een menselijk probleem van een schier onmenselijke omvang.

R. DE LA RIE

* Marga Minco: Een leeg huis (Bert Bakker/Daamen N.V., Den Haag 1966: f 8,50).

Vrijheid van scheiding

IN het Algemeen Handelsblad van 29 maart heeft de redacteur W. Woltz een onderhoud gehad met mevrouw mr. dr. M. Rood-de Boer, welk interview gewijd was aan de problemen van huwelijk en scheiding. Wij achten dit gesprek zo belangrijk, dat wij de tekst ervan hieronder volledig weergeven.

'MIJN visie op mensen is optimistisch. Ik ga uit van vrije, volwassen wezens. Die trouwen uit vrije wil, en wanneer zij willen scheiden moet dat mogelijk zijn, zonder wettelijke belemmeringen. De houding van kerk en maatschappij is altijd geweest: je bent getrouwd en je móet het uitzitten. De kruisgedachte, de idee dat de mens lasten moet dragen, speelt daarin mee. Maar daar is het huwelijk toch niet voor bedoeld.'

Dat is de visie van mr. dr. M. (Madzy) Rood-de Boer. Zij is allerm minst een suffragette, maar een rustige realiste die nu voldoende speling ziet in de maatschappelijke opvattingen, om een verandering in de huwelijkswetgeving mogelijk te maken.

'Er is de laatste jaren een frappante openheid en evolutie in het denken over het huwelijk gekomen. Een paar jaar geleden werd de discussie over de onbevredigende rechtsregels bijna alleen in juridische vakkringen gevoerd. Nu houden de damesbladen zich ermee bezig, en dat is goed. Ik heb het gevoel dat wij met z'n allen daarin volwassener worden.

MIJN eigen opvattingen zijn, naarmate ik er langer over ben gaan denken, ook helderder geworden, consequenter en daarmee in de ogen van sommige mensen misschien radicaler. In januari 1966 vroeg de humanistische stichting Socrates mij, of ik over de huwelijkswetgeving wilde praten. Toen was het verste waartoe ik kwam, dat echtscheiding mogelijk moest zijn wanneer beide partners dat wilden. Maar ik stelde er nog bij, dat de mensen drie jaar getrouwd moesten zijn. Er zou sprake moeten zijn van een echte, duurzame breuk. Nu vind ik dat een huwelijk ontbonden moet kunnen worden, wanneer één van de partners dat wil. Wel met een ruime periode tussen aanvraag en het uitspreken van de scheiding, zodat mensen niet met een dolle kop na een ruzie uit elkaar gaan. Een jaar of zo moet voldoende zijn, zodat de partij die niet het initiatief neemt, de kans krijgt er iets aan te doen.'

'U zult te horen krijgen: wat komt er van de maatschappij terecht wanneer iedereen maar kan scheiden wanneer hij wil?' Mevrouw Rood heeft dat bezwaar al vaak gehoord: tijdens lezingen in het land en in de lessen aan de Sociale Academie.

'Wat heeft de maatschappij eraan wanneer mensen getrouwd blijven die dat niet willen? Wie het huwelijk als instituut, als heilig instituut wil bekijken moet zich ook realiseren wat hij dan verdedigt. Trouwens, in protestants-christelijke en katholieke kring zet men achter die onontbindbaarheid ook al een vraagteken. Iedereen is er langzamerhand wel van overtuigd dat de huidige echtscheidingsgronden (overspel, kwaadwillige verlating langer dan 5 jaar, zware lichamelijke mishandeling, vrijheidsstraf langer dan 4 jaar) ontoereikend zijn. Er is veel gesproken over een vijfde grond, iets als: grondige ontwrichting van het huwelijk. Maar, al doordenkende en pratende met ande-

ren, ben ik tot de conclusie gekomen dat ook dáár geen oplossing is. Je krijgt dan onvermijdelijk wat wij juist wilden voorkomen, namelijk dat de rechtbank zich moet gaan buigen over de vuile was van een huwelijk en dat dergelijke zaken misschien bewezen moeten worden.

Mijn conclusie is dus, hoewel ik het zelf in het begin een griezelig idee vond: laat mensen scheiden wanneer zij beiden daartoe besloten hebben, of wanneer één der partners dat wenst.'

'Zal er geen stroom echtscheidingen komen?'

'Ik geloof het niet. Niemand scheidt voor zijn plezier. Een psycholoog heeft eens gezegd: er zijn geen lichtvaardige echtscheidingen, alleen maar lichtvaardige huwelijken. En daar zouden wij ook moeten beginnen, aan de voorbereiding tot het huwelijk. Dat is veel beter dan hulp achteraf.'

'Hoe ziet u de kansen van uw denkbeelden?'

'De idee van scheiding bij wederzijds goedvinden is al in vele kringen geaccepteerd. Scheiding wanneer één der partners dat wil, zal op meer weerstand stuiten. Het merkwaardige is, dat de meeste bezwaren van vrouwen komen. Je krijgt dan felle opmerkingen die er allemaal van uitgaan, dat de vrouw het slachtoffer wordt. De voorzitter van Divortium, de Bond van gescheiden vrouwen, heeft eens gezegd, dat een echtscheiding altijd leidt tot verpaupering van vrouwen en kinderen.'

'Zijn die niet vaak het slachtoffer?'

'Men moet twee zaken niet door elkaar halen. Punt één is de echtscheiding, dat is een zaak tussen man en vrouw. Punt twee zijn de gevolgen: alimentatie, regeling voor de kinderen, het bezoeken van kinderen. Ik ben het helemaal eens met iedereen die zegt dat daarvoor een goede, sluitende regeling moet komen. Alleen, ik stel de volgorde anders dan Divortium. Daarvoor ben ik misschien te veel juriste. Eerst de oorzaak, de scheiding dus, daarna de gevolgen.'

'Hoe komt het dat men altijd de vrouw als slachtoffer ziet – niet alleen financieel, maar ook maatschappelijk?'

'Dat is een kernpunt. Dat is een stokpaardje van mij. Dat slachtofferige komt door de positie van de vrouw in onze maatschappij. Veel meisjes en vrouwen leven alleen om te kunnen trouwen, en wanneer dat is gebeurd hebben ze de beschermende haven bereikt. Je ziet het heel sterk bij meisjesstudenten. Ik wil niet generaliseren, maar driekwart van de meisjes verdwijnt zonder het doctoraal te halen. Ik zou er liever van uitgaan dat ieder meisje, net zoals iedere jongen, een vak leert of een goed beroep kiest. Niet als overbrugging tot het trouwen, maar als werkelijke activiteit en vervulling. Ik geloof dat je door werken een wezenlijk ander mens wordt, het maakt een vrouw ook tegenover de man meer waard. Het

sprookje van de vrouwelijkheid, van de vrouwelijke vervulling moeten wij kwijtraken. Lees Betty Friedan maar, haar Feminine Mystique. Elke vrouw zou na haar huwelijk eigenlijk haar beroep moeten aanhouden, al is het maar een halve dag per week, gewoon om er in te blijven.

Ik heb ze op mijn lezingen gehad, de onbevredigde vrouwtjes van dertig, die tegen de muren opvlogen, omdat ze alleen maar thuis op de man bleven zitten wachten. Het is misschien lelijk van mij maar dat worden straks misschien de leden van Divortium. Ik heb gescheiden vrouwen boos horen zeggen: 'Ik heb alles voor hem opgegeven.' Dat is natuurlijk onzin. Anderen zeggen: 'Mijn man wilde niet dat ik ging werken.' Ik geloof dat niet, ik geloof dat een man alleen vraagt wat de vrouw graag wil dat hij zal vragen. Veel vrouwen willen dat de man wat autoritair optreedt, en dingen verbiedt die ze uit het knusse huis zouden halen.

IK geloof dat het beter is wanneer man en vrouw vóór het huwelijk praten over wat zij willen, dat zij elkaars condities een beetje peilen.

En ik vind dat mensen niet te jong moeten trouwen. Eigenlijk zou de leeftijd waarop men met toestemming kan trouwen, best omhoog kunnen, dus niet meer 16 en 18 maar zowel voor jongens als voor meisjes 18 en helemaal geen dispensatie meer, of, maar dat is niet haalbaar, voor jongens en meisjes, 21 jaar. Wie daarvoor wat wil, gaat maar bij elkaar wonen.'

'Is de consequentie van uw stelling niet dat wij beter helemaal zonder het huwelijk kunnen?'

'We zouden inderdaad de hele echtscheidingsnarisigheid kwijtraken wanneer er geen huwelijk bestond. Maar dan zouden er andere complicaties komen, met het wettigen van kinderen bijvoorbeeld. Nee – men heeft nooit een betere oplossing gevonden. Maar wij moeten er wel een ander instituut van maken. De calvinistische opvatting is dat de mens zondig is en geneigd tot het kwaad. Ik ben humaniste, ik geloof in de groei van de mens, in zijn vermogen om volwassen te worden en verantwoordelijkheid te dragen.

Dat is optimistisch – maar niet onwerkelijk, geloof ik.

Het recht is maar een heel dun laagje over de menselijke moeilijkheden. We kunnen juridische constructies bedenken zoveel wij willen, maar mensen blijven mensen. Maar een verbod tot of een belemmering van echtscheiding maakt een verrot huwelijk niet gezond, het maakt neurotici niet minder neurotisch. Het huwelijk moet geen fuik zijn, maar een verbond tussen twee vrije mensen die uit eigen vrije wil trouwen of uit elkaar gaan.'

Radiolezingen

(Hilversum II)

Zondag, 28 april 9.45–10.00 uur: W. Holtland:

'Geloven, maar in wat.'

Zondag, 5 mei 9.45–10.00 uur: Leni Kortland:

'Verzets- en bevrijdingspoëzie.'

Zondag, 12 mei 9.45–10.00 uur: mevr. M. Rood-de Boer: onderwerp nog niet bekend.

Zondag, 19 mei 9.45 –10.00 uur: A. Struyk:

'Geweld is "in".'

Twee uitdagende voorstellingen

DE Toneelgroep Centrum heeft twee toneelstukken tegelijkertijd op haar repertoire genomen en zij heeft het publiek omstandig gewaarschuwd voor hetgeen het te wachten stond. Geen pretje, eerder een paar schokkende avonden. Het ene stuk geldt de huwelijksproblemen van een echtpaar, dat een gehandicapt spastisch kind tot zijn 'last' heeft. Een dag uit de dood van verdomde Loewietje (A day in the death of Joe Egg) van de Engelsman Peter Nichols. Het andere behandelt het leven van een groep geestelijke, niet sociale paria's, al voltrekken hun handelingen zich in de onderste lagen van de maatschappij. Op de rand van de criminaliteit en het a-sociale. Edward Bond heeft met dit stuk, Gered (Saved), schandaal verwekt in Londen, hoofdzakelijk omdat er een scène in voorkomt waarin de leden van een gang een zuigeling doden door het kind te stenigen.

CENTRUM heeft aan beide stukken veel voorpubliciteit gegeven. Persconferenties, een uitstekend geredigeerde, gratis verstrekte krant, een uitdagend affiche voor *Gered*, met nadruk op het Londense theaterschandaal. Te veel van het goede? Wie zo nadrukkelijk een schandaal, een rel oproept, neutraliseert de uitwerking. De verwachtingen zijn te hoog gesteld of de zo overduidelijk gewaarschuwd blijven weg. Wie ondanks dat alles toch naar de schouwburg gaat is op zijn minst bereid kennis te nemen van de problemen, die Peter Nichols en Edward Bond met een bijna documentaire benadering van de stof aan de orde stellen.

Hoe men nu over beide stukken mag denken, Centrum heeft de toeschouwers gedwongen een standpunt in te nemen. Toch zijn het geen van beide leerstukken in de zin van Brecht. Daarvoor zijn beide auteurs te objectief. Zij constateren zonder een politiek, sociaal of levensbeschouwelijk standpunt te progageren. Zij hebben geschreven uit een sociale bewogenheid. Zij tonen een brok werkelijkheid, zij het gezien door hun ogen. Tegen die zienswijze en de daarmee verbonden beperkingen zijn zwaarwegende bezwaren aan te voeren. Beide stukken kunnen op duidelijke gronden worden afgewezen en niettemin: Centrum heeft een belangrijk facet van het toneel een grote dienst bewezen met beide voorstellingen.

ONGEACHT dus het oordeel over de aard van deze twee 'levensbeelden', zal men zich rekenschap dienen te geven van de ter discussie gestelde vraagstukken. Vandaar dat hier ernstige bezwaren worden geopperd tegen beide stukken en tegelijkertijd een gang naar de schouwburg wordt aanbevolen. Toets uw mening aan de hier gestelde, geef u rekenschap van de menselijke aspecten, die in deze voorstellingen om aandacht vragen.

Ten eerste: *Een dag uit de dood van verdomde Loewietje*, geregisseerd door Walter Kous. De aanwezigheid van een spastisch kind richt het huwelijk van Guus (Allard van der Scheer) en Riekje (Els van Rooden) te gronde. Bezwaar: dat huwelijk zou zonder Wiesje (Marjanne Kremer), het spastische, epileptische, plantaardige wezentje evenzeer mis zijn gegaan. Guus is een slappeling, een mislukkeling met onmachtige artistieke bevliegingen, een onvolwassen moederskind, dat laf de benen neemt. Riekje is een sensueel moeder-dier, dat schuldgevoelens heeft overgehouden uit haar slordige omgang met jongens vóór haar huwelijk. De moeder Suze (Sara Heyblom) is het monster van een onge-nuanceerde toneelmoeder en -schoonmoeder. Karin (Winnifried Bosboom), de ijzige stomme vriendin, die afkeer heeft van alles wat haar

beschutte bestaan maar met afzichtelijkheid zou kunnen belagen. Freddie (Frans Vorstman), de niet minder stomme welgestelde altijd kwetsende weldoener. In dit op zichzelf al aangevreten milieu blijft Wiesje een toneelrequisiet. Nichols haalt ontstellend veel overhoop en dat leidt af van de kern. Die kern is desondanks sterk genoeg: de medische, sociale problemen; de algemeen menselijke aspecten, die zonder sentimenttaliteit worden verwerkt. Al zijn dan de sick-jokes van Guus minder middelen om de gehele situatie de baas te blijven, dan wel om zichzelf in een uiterst wankel evenwicht te houden. Een scène boort schokkend diep naar de tragiek. Guus wendt voor Wiesje in een kussen te hebben gesmoord en dan vraagt hij zijn moeder, zijn vrouw en zijn vrienden: 'Hebben jullie je opgelucht gevoeld toen je dacht, dat ik het gedaan had?' Een sick-joke, die zeer diep hout snijdt.

Er is over dit stuk heel wat discussie losgekomen. Als dat teweeg heeft gebracht, dat men beseft, dat men er met gevoeligheden en altijd zinloos, want passief blijvend medelijden niet

komt, heeft deze vorm van toneel haar functie bewezen.

EDWARD Bond's *Gered* blijkt niet echt te schokken. Heeft Peter Oosthoek met zijn regie, hoe knap ook waar het zijn bedoelingen ten aanzien van de tekstregie betreft, het realisme van het toneelbeeld te zeer geschuwd? Er is geen beklemmende sfeer in de kamerscènes, geen illusie van een park en niemand gelooft, dat er een kind wordt vermoord. Het blijft bij een vernuftige mise-en-scène, een spel met een kinderwagen zonder inhoud. Al wil er dan geen afstand geschapen worden tussen deze bijna-asocialen en potentieel zeer misdadigen, door hen te situeren in de laagste maatschappelijke klasse, die afstand ontstaat onherroepelijk. Het gaat om jonge – en oudere – mensen, die zonder enig verantwoordelijkheidsbesef in de leegte van het 'nu' leven. Zij vallen ten offer aan impulsen van agressie, zij stenigen het kind omdat het spel hen en hun verwrongen gevoelswereld de baas wordt. Dat heeft met sociale milieus weinig of niets te maken. In eigen land weten we van riant villa's, bewoond door jonge mensen uit de bovenste maatschappelijke laag, waar een moord mogelijk is uit vergelijkbare aandriften.

Bond's stuk roept de weerstand op van: wat heb ik met die aan de periferie van de maatschappij levenden te maken? Met het gevaar van een misleidend farizeïsme en van het voeden van de opvatting: zo is de moderne jeugd. Onze 'welvaarts'-maatschappij verwekt zulke excessen. Als Edward Bond zegt, dat zijn stuk bijna onverantwoordelijk optimistisch is omdat er veel menselijke goedheid schuilt gaat in de tweeslachtige hoofdfiguur Len (Joop Admiraal), steekt een vleug moralisme de kop op. Het is hem begonnen geweest om een onmeedogend brok realisme, om een maatschappelijke kritiek. Het is een (te) beperkt beeld gebleven, dat in dit geval mogelijkwerwijs werkzame identificatie in de weg staat.

Ga beide stukken zien en oordeel zelf. Het is geen avondje-uit, maar daar is het Centrum gelukkig niet om begonnen geweest.

B. STROMAN

Een dag uit de dood van verdomde Loewietje; Els v. Rooden, Marjan Kremer, Allard v. d. Scheer.

De sterfelijke god

OP 28 maart is in een afgelegen oord in België een man overleden, die wel op de vlucht leek voor de dood: Lou de palingboer, die zichzelf had uitgeroepen tot onsterfelijke god. Wie in hem geloofden konden de eeuwigheid deelachtig worden, en als aanhangers desondanks overleden heette dit te zijn uit gebrek aan geloof. Nadat hij zelf was gestorven, zeiden zijn volgelingen dat zijn geest onsterfelijke was. Neen, méér dan dit: dat hij ook lichamelijk toch weer onder de zijnen vertoefde. Er ontstond een voor de hand liggende theorie: Lou was de Vader en tevens de gekruisigde Zoon, zowel God als Christus. En zoals de orthodoxe leer luidt dat bij het avondmaal het gegeten brood letterlijk Christus' vlees werd en de gedronken wijn zijn bloed, zo werd de bijeenkomst na Lou's dood tot een communie. Op die samenkomst kon men op een groot doek lezen: 'Lou leeft! Wij zijn de zonen en dochteren van Lou en Mien, die niet meer kunnen zondigen, ziek worden en sterven, omdat wij kinderen der opstanding zijn, kinderen des levens. Wij hebben met Hem gedaan wat wij gewild hebben. En nu wij!' Lou is als het ware opgegeten en leeft nu in zijn zonen en dochters.

DIT is slechts geheimtaal voor degenen, die vergeten dat ook het christendom een 'mysterieleer' is, de mythe van de oervader die in zijn zonen voortleeft, en die door zijn vlees en bloed met hen communiceert. En Mien, de metgezellin van de God-Mens, zijn Maria Magdalena, verkondigde deze boodschap: 'Lou is de vader van de ganse mensheid. Hij heeft niet zeven, maar zeventig keer erger geleden dan Jezus Christus.' Een nieuwe godheid, een nieuwe verlosser die voor ons gestorven is. Het vreemdste is, dat dit nog kan, dat er oerwouden zijn tussen de akkers van onze civilisatie, waarin zo'n geloof nog kan gedijen. In De Groene schreef Jan Hein Donner, dat Lou hem altijd had verbijsd, maar dat de gelovigen hem hadden gefascineerd. 'Hoe breekt de krankzinnigheid van een enkeling door naar anderen?', zo vraagt hij zich af. En Donner, die Lou nog al eens heeft bezocht (met Harry Mulisch) meent dat die communicatie plaats vond door middel van de vrouw, van Mien in wie hij meer een kwasi-moeder Maria dan een Maria Magdalena ziet.

MAAR in deze leer is het lichaam meer dan de geest, het bloed meer dan de ziel. Vandaar dat Mien niet alleen predikt, dat Lou voor het heil van zijn zonen en dochteren is gestorven, maar ook vleselijk zal terugkeren. 'Lou is nu ogenschijnlijk heengegaan, maar hij heeft beloofd: Mientje, ik zal je nooit verlaten, jij bent mijn heldin. En toen ik zei dat ik hem niet alleen geestelijk wilde, antwoordde hij: Lichamelijk blijf ik ook bij je.' Dit is een antieke extase in mensen, die meer door het onderbewustzijn dan door de geest worden gedreven. 'Lou heeft zichzelf uitgedeeld,' zei een van de vromen. Die zijn herhaaldelijk 'in Lou', in de extase, die ook gezocht wordt in het orgasme. Kortom, een late variatie van verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament, met herinneringen aan allerlei oerreligies en kannibalisme.

Men had hier tevens te doen met een anti-cultuurbeweging, met een diep onbehagen in de civilisatie, die eenvoudig uitgedaagd werd met haar eigen mythen. Een kerk en een anti-kerk tegelijk. Vandaar de enorme belangstelling voor Lou's dood: die was voorpagina-nieuws. In de beschrijving der geschiedenis van onze eeuw mag Lou niet ontbreken: hij was er een symptoom en symbool van.

CONSTANDSE

Ik denk er ZO over

Kerkbelasting

ZOALS het met de inning van kerkbelasting in West-Duitsland gaat – zie Kritisch Allerlei van 2 dezer –, zo gaat het bij ons niet, maar ook hier geldt het beginsel van scheiding van kerk en staat toch nog niet ten volle. Het is, geloof ik, bekend genoeg, dat gegevens over door het Rijk geheven belastingen geheim zijn, in tegenstelling met die betreffende de vroegere gemeentelijke hoofdelijke omslagen, waarvan de kohieren voor ieder ter inzage lagen. Dat geheim is behoorlijk gewaarborgd. Hoewel ik meer dan 40 jaar belastingambtenaar ben geweest en ook na mijn pensionering nog wel enig contact met de belastingadministratie heb, is mij één enkel geval bekend, dat een ambtenaar wegens schending van zijn plicht tot geheimhouding is aangeklaagd of buiten een gerechtelijk proces om is gestraft. Begrijpelijkerwijs zijn er gevallen, dat het juist tot de taak van een ambtenaar behoort met de gegevens omtrent iemands inkomen of vermogen voor de dag te komen. Men denke aan de strafrechtelijke vervolging van iemand wegens belastingontduiking. Maar gevallen als deze staan buiten de zaak die hier aan de orde is. Er bestaat namelijk één algemene uitzondering op de regel die geheimhouding als bovenbedoeld voorschrijft. De kerkgenootschappen hebben n.l. krachtens een bepaling in de wet op de inkomstenbelasting het recht, zich op de belastinginspecties te laten informeren over het inkomen van hun lidmaten en daar werd en wordt b.v. door de Nederlands Hervormde Kerk geregeld gebruik van gemaakt. Voor sommige andere kerkgenootschappen, o.a. de Joodse Gemeenten, geldt hetzelfde. Daarentegen houdt de R.K.-Kerk zich hier afzijdig. Deze beschikt blijkbaar over andere middelen om haar gelovige schare tot de nodige offers te brengen. Over zulke middelen beschikt het Humanistisch Verbond stellig niet. Maar ik pleit daarom nog niet voor de toekenning aan dat verbond van hetzelfde recht dat de kerken hebben. Neen, veel eer meen ik, dat dat recht uit de tijd is en dat daaraan een einde moet komen.

Den Haag

H. W. KROP

(Vervolg van pag. 1)

De heerschappij van het geweld

staan, waardoor men in Venezuela de aanwezigheid van Amerikaanse militaire adviseurs rechtvaardigt. Deze behoefte om een sociale stabiliteit te bevestigen, die gunstig is voor onze geldbeleggingen, ligt ten grondslag aan de contra-revolutionaire activiteit van de Amerikaanse strijdkrachten in Guatemala. Zij verklaart ook waarom Amerikaanse helicopters worden gebruikt tegen de guerrilla-strijders van Colombia, en waarom Amerikaanse napalm en de groene baretten al blijk hebben gegeven van hun activiteit tegen de rebellen in Perú. King riep tenslotte allen, die voor de toekomst der mensheid vrezen, op tot weigering van militaire dienst in Vietnam om der wille van hun geweten.

MARTIN Luther King stond aan de zijde van het zwarte proletariaat; hij steunde het bij stakingen, niet omdat het gekleurd was, maar omdat het gelijk had. Hij was niet gewelddoos uit passiviteit, want hij zei: 'Het niet-gewelddadige protest is het doeltreffendste wapen van een onderdrukt volk.' Een diep besef van zedelijke verantwoordelijkheid maakte, dat hij niet bepaalde mensen wilde doden, maar toestanden en systemen wou liquideren. Dat was de hoogte, waartoe hij was opgeklommen. Sprekende over moordaanslagen zei hij eens: 'Dat maakt niets uit, ik ben op de top van de berg geweest en heb het beloofde land gezien.'

Zijn eigen gewelddadige dood heeft zijn pleidooi voor geweldloosheid verzwakt. De blanken, die zijn oproep niet beantwoord hebben, ontketenden meer geweld dan King had kunnen bedwingen. Maar de negers zijn geen slaven meer: tot dit besef heeft King hen geleid.

CONSTANDSE

Rudi Dutschke

De moord op Martin Luther King heeft een jonge onevenwichtige Berlijner geïnspireerd tot zijn aanslag op Rudi Dutschke. Deze laatste was inderdaad een nachtmerrie voor gewezen nazi's, voorstanders van rassendiscriminatie en autoritaire conservatieven. Overigens kon zijn betekenis niet worden vergeleken met die van King, omdat de voedingsbodem voor verzet in West-Duitsland mager is. Het is waar dat Dutschke zich solidair voelde met de guerrilla-strijders in minderontwikkelde landen. In West-Europa echter verwierp hij de gedachte aan enige gewelddadige omwenteling; hier was hij veeleer de propagandist voor 'burgerlijke ongehoorzaamheid' en 'lijdelijk verzet' ten aanzien van een volgens hem conservatief en zelfs reactionair regime, dat zich beriep op de democratie. Zijn denkbeelden kwamen essentieel

overeen met die van King, dat wil zeggen dat hij non-coöperatie en lijdelijk (niet-gewelddadig) verzet als idealen hanteerde om een radicale democratisering te verkrijgen van de burgerlijke samenleving. In West-Duitsland zijn allerlei zeden en gewoonten hersteld van het keizerrijk van Wilhelm II en oppositie daartegen is zinvol. Wie de moord op King veroordeelt kan niet anders dan de aanslag op Dutschke een treurig symptoom vinden van de macht van de Springer-pers, het hetze-concern dat de sfeer heeft verwekt waarin deze moordaanslag kon plaats vinden. Dutschke zelf was het symbool geworden van het streven van Westduitse studenten naar een echte sociale democratie. De aanslag was een symptoom van heilloze driften.

C.

In de strijd om de waarheid is strijd vaak de enige waarheid. (Tagore).

ORIËNTATIE

serie A: *Huwelijk en gezin*

- 1 verkering en verloving
- 2 trouwen
- 3 gezinsvorming en opvoeding
- 4 het gemengde huwelijk
- 5 gezin en maatschappij

serie B: *De mens en zijn wereld*

- 1 atoom en kosmos
- 2 existentie
- 3 evolutie
- 4 autonomie
- 5 relativiteit

serie C: *Aziatische godsdiensten*

- 1 islam
- * 2 confucianisme/taoïsme
- * 3 hindoeïsme
- * 4 boeddhisme
- * 5 zen-boeddhisme

serie D: *Wereldproblemen*

- 1 het bevolkingsvraagstuk
 - * 2 welvaart-armoede
 - * 3 oorlog-vrede
 - * 4 het rassenvraagstuk
 - * 5 communisme en democratie
- * deze deeltjes zullen in de loop van 1968 verschijnen.

prijs per serie f 2,50

deze series bevatten ieder vijf helder geschreven deeltjes, die uitstekend kunnen dienen als uitgangspunt in gespreksgroepen.

ieder deeltje telt ongeveer 24 blz.

bestellingen aan het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

ANNONCES:

Te huur. comfort. stenen vac. huisje (w. k. str. water - verw. - koelk. - T.V. enz.) m. roeiboot aan viswater - in intieme badplaatsje Hindeloopen. Weg. hoge bouwkosten v. nette familie dispon. (juli bezet) 04991-2548.

Tessin: In mod. villa m. gr. tuin, zwembassin en eigen strand, zonnige gem. c.v. zit-slaapkamers m. gebr. v. keuken of gem. woning te huur. M. Vanetti-Boomgaard, 6616 Losone-Locarno (Zw.)

Ds. Joh. P. van Mullem, Baflo (Gr.) 05950-27 47. Lezing over **Futurologie** (toekomst van sex, zede en geloof)

Dringend. Welke innerl. besch. hartel. Humaniste(n), liefst met enig eig. ink., wil(len) bij mij komen wonen, liefst begin mei a.s.? Ben invalide (44 j. vr.) en heb iedere dag enige pers. hulp nodig, doch vooral ook voor algeh. huish. en maaltijden. Bewoon nog voor 1 jaar 6-k. woning in Voorburg met o.a. 2 keukens. Soc. contact gewenst. Condities nad. overeen te komen. Géén vestigingsvergunning te verwachten! Br. met inl. en opg. v. ref. onder No. 72 bur. 'M. en W.'.

HUWELIJK

De door het Humanistisch Verbond opgerichte niet-commerciële

CORRESPONDENTIEKRING

helpt u bij het leggen van serieuze

HUWELIJKSCONTACTEN

op basis van eigen keuze.

Vraag brochure met voll. inl. aan de Humanistische Correspondentiekering, postbus 210, Utrecht. A.u.b. 40 ct. postzegels bijsluiten.

Zomerkampen 1968

De volgende kampen worden dit seizoen gehouden:

Tentenkamp te Rijssen van 29/6-6/7 voor 10-12 jarigen prijs f 70,-

Tentenkamp te Helvoirt van 6-16/7 en 17/7-27/7 voor 13-15 jarigen prijs f 95,-

Folder met uitgebreide gegevens verkrijgbaar bij Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, postbus 114 te Utrecht.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

1951	100
1952	100
1953	100
1954	104
1955	106
1956	108
1957	115
1958	117
1959	118
1960	121
1961	123
1962	127
1963	132
1964	140
1965	147
1966	156
1967	?

INDEX-CIJFERS

van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

stijging 0,85%

„ 2,54%

„ 1,65%

„ 3,25%

„ 3,94%

„ 6,06%

„ 5,00%

„ 6,12%

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering. Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200 Amsterdam - Telefoon 78 33 55

humanistisch vakantiecentrum „de Ark” te Nunspeet.

Unieke omgeving - goede verzorging.

Vanaf 15 juni.

Juni f 85,- p.p. per week incl. volledig pens.

Juli f 95,- p.p. per week incl. volledig pens.

t/m 10 Aug. f 85,- p.p. per week incl. volledig pens.

Kinderen tot 15 jaar en leden van het Humanistisch Verbond belangrijke reductie.

Inschrijving mogelijk vanaf heden. Folder te verkrijgen uitsluitend op schriftelijke aanvraag: Belvédèrelaan 14, Nunspeet. Telefoon 03412-2404.